

Anna Rygorowicz

(Białystok)

ROSJANIE WOBEC INNYCH NARODOWOŚCI W ŚWIETLE LEKSYKI ROSYJSKIEJ KOŃCA XX WIEKU

Wielonarodowość była i jest nieodłącznym składnikiem państwa rosyjskiego. Pierwsze słowa konstytucji rosyjskiej brzmią: „Мы – многонациональный народ России”. Przez wieki na rozległym terytorium Europy i Azji, w jednym organizmie państwowym, żyły i funkcjonowały narody rdzenne oraz „obce”. Wielonarodowy charakter państwa nieraz, w momentach kryzysowych, był przyczyną konfliktów międzyetnicznych. Niektóre narodowości cieszyły się przywilejami, inne były dyskryminowane. Po rewolucji październikowej 1917 r. wraz ze zmianami społeczno-politycznymi aparat rządzący zajął się też problemem narodowościowym. Została przyjęta *Deklaracja Praw Narodów*, która proklamowała równość i suwerenność wszystkich narodowości dawnej Rosji, zniesienie narodowościowych przywilejów i ograniczeń. Oficjalnie więc wykluczono wszelką dyskryminację narodowościową w myśl hasła: „wolność, równość, braterstwo”, choć rzeczywistość radziecka wcale tego nie potwierdzała. Po rozpadzie Związku Radzieckiego runęła i radziecka ideologia. Nastąpiła zmiana organizacji państwa. Niektórym narodom zamieszkującym dawne ZSRR udało się utworzyć własne organizacje państwowe; część dalej żyje wśród rdzennych Rosjan. Czy zmienił się stosunek Rosjan do obywateli Federacji Rosyjskiej będących przedstawicielami mniejszości narodowych i innych grup etnicznych? W jaki sposób postrzegają oni swoich bliższych i dalszych sąsiadów na kontynencie europejskim i azjatyckim? Czy zmiana sytuacji społeczno-politycznej w Rosji odbiła się również w ich spojrzeniu na te narody?

Prezentowany artykuł jest tylko próbą zasygnalizowania pewnych zmian w językowym spojrzeniu Rosjan na nie-Rosjan. Analizowane jednostki leksykalne wyekscerpowane ze słownika współczesnego języka rosyjskiego nie mogą dać nam pełnego obrazu zagadnienia, gdyż zmiany dotyczą nowego zjawiska (rozpad ZSRR nastąpił w 1991 r.), szeroko prezentowanego w języku publicystyki, lecz nie

zawsze jeszcze zarejestrowanego w słownikach normatywnych. Pewne nowe tendencje znajdują już jednak fiksację w nowym typie słownika tzw. „dynamicznego”. Opisane są w nim „динамические языковые процессы, которые традиционно остаются за рамками известных академических словарей, в том числе последних изданий *Словаря русского языка* С. И. Ожегова” (Skł.: 4).

Swoją analizę opieram na etnonimach i leksemach odzwierciedlających stosunek do innych narodowości i grup etnicznych, których współczesne znaczenie spróbuję porównać ze znaczeniem tychże jednostek leksykalnych w okresie radzieckim oraz przed 1917 r. Posłużę się w tym celu słownikami: Dala (Dal), Ożegowa (Oż-73), Kuzniecowa (BTS) i Skłarewskiej (Skł., Skł.2). Takie porównanie pozwoli nam głębiej wniknąć w istotę zagadnienia i prześledzić ewentualne zmiany w językowym postrzeganiu sąsiadów przez Rosjan, zafiksowane we współczesnych źródłach leksykograficznych.

Nasze rozważania należałoby rozpocząć od spojrzenia na Rosjanina jako na przedstawiciela „nowego” państwa i jego stosunek do własnej tożsamości narodowej w nowej politycznej rzeczywistości. Najwyraźniejszym określeniem jest tu etnonim *россияне*, który jeszcze do 1991 r.¹ funkcjonował w słownikach jako synonim *русский*, zwykle z kwalifikatorem *устар.*, *высок*². W „Словаре перестройки” obok tego podstawowego znaczenia odnotowujemy też nowe: *гражданин России* (SP: 196). W słowniku Kuzniecowa hasło *россияне* ma już jednoznaczne objaśnienie: *жители, граждане России* (BTS). Nastąpiła tu zatem desemantyzacja i rozszerzenie pierwotnego znaczenia. Etonim *русские* pozostał określeniem „восточнославянского народа, составляющего основное население России, представителей этого народа” (BTS), a więc bezpośrednio wskazuje na narodowość. Leksem *россияне* ma zaś związek z przynależnością do danego państwa, uwzględniającego w swych granicach mieszkańców innych narodowości. Jak twierdzi A. W. Siergiejewa, w okresie radzieckim Rosjanie nie przywiązywali zbyt dużej wagi do swojej przynależności narodowej. Dopiero „в ходе распада СССР им напомнили, что они – русские, причем иногда весьма резко, как, например, в прибалтийских государствах” (Сергеева 2004: 265), co być może stało się motorem rozwoju rosyjskiego nacjonalizmu.³

¹ Zob. Pstryga 1994: 18.

² Por. Oż-73: (*устар.*),

³ Proces ten jest w Rosji na tyle zauważalny, że zaczął stanowić zagrożenie dla państwa. Dla przykładu przytaczam cytat z referatu przedstawionego w 2002 r. na posiedzeniu *Московского межнационального консультативного совета* (ММКС) przez zastępcę prezesa ММКС М. О. Дзаталова: „Сегодня как никогда остро стоят вопросы национальной безопасности России, на первый план выступают угрозы внутреннего порядка, основными из которых являются ксенофобия и национальный экстремизм. (...) если и дальше правоохранительные органы будут

Warto tu zaznaczyć, że Rosjanie chętniej utożsamiają się z narodowością niż z państwem, a więc wybierają określenie *русский* częściej niż *россиянин* (Сереева 2004: 265). Może to świadczyć zarówno o ich świadomości narodowej, jak i poczuciu wstydu za obecną sytuację w państwie, którego są obywatelami.

Obok etnonimu *русские* na określenie przynależności narodowej Rosjan funkcjonują także jego synonimy: *великороссы* i *великорусы*. W słownikach występują one z kwalifikatorami *устар.* (zob. BTS, MAS-2, Oż-73) lub *книжн.* (*великорусы*: Oż-73), choć słownik Sklarewskiej notuje już pewne zmiany w użyciu tych wyrazów, a mianowicie ich aktywizację, powrót z peryferii języka i użycie zwłaszcza dla przeciwstawienia Ukraińcom lub Białorusinom: *великороссы* = *русские* (*обычно в противопоставлении украинцам/малороссам и белорусам*) (Skł.). W tym przypadku obserwujemy więc skonkretyzowanie znaczenia i uwypuklenie przynależności do narodowości rosyjskiej. Podobny przykład podkreślenia przynależności do własnego państwa odnajdziemy w leksemach *мы, наши, нашии*. Słownik Sklarewskiej odnotowuje pojawienie się następujących znaczeń: „*мы* – публ. употребляется для обозначения граждан России; самой страны в противоположность другим народам, странам; противоп. они” (Skł.2)) i „*наш* – разг. 1. относящийся к России, принадлежащий ей, являющийся гражданином России. 2. созданный, произведенный в России, наши – 1. разг. о жителях, гражданах России. 2. о русских в противопоставление представителям других нации (в речи некоторых политических группировок националистического толка)” (Skł.2). Antonimami powyższych przykładów będą więc leksemy *они, ненашии*. Ich nowe znaczenia odzwierciedlone w słowniku Sklarewskiej nie mają jeszcze potwierdzenia w BTS. Dla określenia „obcości” innych nacji, przeciwstawienia ich „swojskości” Rosjan odnajdujemy w nim tradycyjne jednostki leksykalne takie, jak: *иностранец, чужой* czy rzadsze w użyciu *иноземец (устар.), чужеземец (книжн.), чужестранец (книжн.), чужеродец (истор.), немцы (устар.)*.

Przyjrzyjmy się teraz znaczeniom etnonimów określających narodowości i grupy etniczne, które zamieszkują terytorium dzisiejszej Federacji Rosyjskiej. Zaliczymy tu m.in. leksemy: *алеуты, армяне, афганцы, башкиры, буряты, гагаузы, ингуши, калмыки, карелы, ненцы, осетины, пуштуны, татары, узбеки, чеченцы, чувашы, чукчи, эскимосы, якуты* i in. W większości przypadków nie odnotowujemy zmian znaczeniowych oprócz aktualizacji ich przynależności terytorialnej. Zwraca uwagę fakt, że w hasłach słownikowych BTS nie jest uwypuklona ich przynależność państwowa, co obserwujemy w słownikach

---

смотреть на проявления крайних форм национализма сквозь пальцы, московский мегаполис может оказаться плохо пригодным для жизни местом. На решение этой проблемы нужно встать всем миром, иначе Москва рискует стать столицей расизма”.

epoki radzieckiej, por.: *карелы – народ, составляющий основное население Карельской АССР, входящей в состав РСФСР (Оž-73), карелы – народ, составляющий основное население Карелии; лица относящиеся к этому народу (BTS), осетины – народ, составляющий основное население Северо-Осетинской АССР, входящей в РСФСР, и Юго-Осетинской автономной области, входящей в Грузинскую ССР (Оž-73), осетины – народ, основное население Осетии; представители этого народа (BTS) itp. Słownik BTS podaje jedynie republikę, kraj, który zamieszkuje dana narodowość, precyzując przynależność państwową jedynie w przypadkach niejasnych lub niezbędnych, por. pr. *ненцы* – „народ, составляющий коренное население Ненецкого, Ямало-Ненецкого и Таймырского округов, входящих в состав России; представители этого народа”, *эскимосы* – „народ, живущий на побережье Чукотского полуострова в России, на арктическом побережье Северной Америки и в Гренландии; представители этого народа” itp.*

Tylko nieliczne leksemy tej grupy świadczą o pewnych rozszerzeniach semantycznych. W przypadku etnonimu *чукча*, obok oznaczenia przynależności etnicznej, w BTS odnotowujemy nieobecne wcześniej w słownikach, choć funkcjonujące w świadomości Rosjan i znajdujące swe odbicie chociażby w anegdotach radzieckich, określenie tym leksemem naiwnego, niezbyt mądrego człowieka (*чукча* – 2. разг. о наивном, ограниченном человеке). We współczesnej Rosji anegdoty o mieszkańcach Czukotki są nadal niezwykle popularne i utwierdzają w Rosjanach stereotyp niezwykle tępego, naiwnego, nie znającego realiów „cywilizowanego” życia przedstawiciela tej mniejszości narodowej. Dla przykładu:

Вооруженный чукча охраняет военную установку и видит приближающегося незнакомца.

– *Стою! Стрелять буду!*

– *Стою!*

– *Стреляю!* (Жельвис, 2001)

Także inne leksemy odnotowane w BTS odzwierciedlają negatywne konotacje znaczeniowe: *чурки* (грубо. о жителях Средней Азии), *чурка* (2. разг-сниж. о бесчувственном, глупом человеке), *чуркестан* (1. пренебр. В СССР: о республиках Средней Азии, 2. собир. грубо о жителях этих республик), *чухна* (1. устар. о чухонце или чухонке, 2. грубо. о простоватом, наивном или неряшливом человеке) itp. Podobnego typu leksemy raczej nie mają poświadczenia w słownikach epoki radzieckiej, poddanych ostrej cenzurze ideologicznej bądź występują z notatką дореволюц. (do rewolucji), pr. *чухна, чухонец* (TSU), choć były częste w mowie potocznej. Również słownik Dala nie stroni od takich określeń, pr. *чуча* – „перм. сиб. первобытный, по преданью, народ этих стран, чукча, или чудь, ныне бранно” (Dal).

Inny kierunek rozszerzeń semantycznych reprezentują etnonimy, oznaczające narody zamieszkujące obszary byłego ZSRR, które walczyły lub walczą o swą niezawisłość. Paradoxem jest, jak zauważa O. Jermakowa, iż leksemy typu *афганцы, чеченцы* nominują żołnierzy radzieckich, prowadzących walki, przeciwko danemu narodowi, por. *афганцы* – „разг. о советских воинах, принимавших участие в военных действиях на территории Афганистана (1980–1989)” (BTS). W publicystyce odnotowujemy i inne neosemantyzmy tego typu: „карабахцы”, „таджики”, „абхазцы”, ale ich użycie nie jest tak zauważalne jak leksemów *афганцы, чеченцы* (Ермакова 1997: 162). Należy dodać, iż potwierdzenie nowego znaczenia w BTS odnotowujemy tylko w przypadku etnonimu *афганцы*. Nie wykluczone, że w związku z obecną sytuacją polityczną i licznymi atakami terrorystycznymi w Rosji leksemy *чеченцы, чеченка, чеченец* w najnowszych słownikach opisowych odzwierciedlą nowe konotacje semantyczne – bojowników-samobójców.

Przyjrzyjmy się teraz leksemom odzwierciedlającym stosunek Rosjan do mniejszości narodowych rdzennie nie związanych z ziemią rosyjską, takich jak Żydzi czy Romowie. Najbardziej neutralnym określeniem narodu, wywodzącego się ze starożytnej Judei, odnotowanym w BTS, jest etnonim *евреи*. Utworzony od niego derywat *еврейство* (BTS), mimo braku kwalifikatora, wyraża już w swej formie pewien odcień pejoratywności (podobne formy rzeczowników zbiorowych powstałych od etnonimów to *цыганищина* (неодобр.), *татарва* (оскорбительное название татар)). W BTS odnajdujemy też określenia dyskredytujące tę mniejszość, występujące z kwalifikatorem *разг.-сниж.:* *жид, жидовка, жидомасоны, жидомасонство*. Aktywizują się również leksemy odzwierciedlające pozytywny lub negatywny stosunek do Żydów, np. *юдофиль, юдофильство, юдофилия* i przeciwstawne powyższym *антисемит, антисемитизм, юдофоб, юдофобия, юдофобство* itp.

W XIX w. podobne jednostki leksykalne występują dość licznie. W słowniku Dala odzwierciedlone są np. następujące hasła:

ЖИД, жидовин, жидюк, жидюга м., жидова или жидовщина ж., жидовье ср. собир. – скупой, скряга, корыстный скупец.

ЖИДОВАТЬ, жидоморничать, жидоморить – жить и поступать жидомором, скряжничать; добывать копейку вымогая, недоплачивая и пр.

ЖИДОМОР м., жидоморка ж. – жидовская душа или корыстный скупец.

ЖИДЮКАТЬ, -ся – ругать кого-то жидом.

Jak zauważamy, stosunek Rosjan do tej mniejszości i w przeszłości nie był pozytywny. Jej przedstawiciele byli utożsamiani z handlarzami-spekulantami, skąpcami, przewrotnymi hipokrytami (*Idee...* 2000: 168).

Określeń o pejoratywnym zabarwieniu w odniesieniu do Żydów nie znajdziemy jedynie w języku „oficjalnym” epoki radzieckiej, a ewentualne hasła w słownikach wydanych po roku 1917 opiszą nam negowany stan dorewolucyjny, por. *жид (дореволюц.) 1. в устах антисемитов – евреи (презрит.) 2. перен. В кругах антисемитов – скряга (просторечн. бран.)* (TSU). W mowie ustnej, jak zauważa Józef Smaga, leksem *жид* występuje jednak w tradycyjnym dyskredytującym znaczeniu (*Idee...* 2000: 168).

Kolejną grupą etniczną rdzennie obcą Rosjanom są Romowie. W słowniku Dala również oni nie otrzymują pozytywnej oceny, por.:

ЦЫГАН, цыганка, обманщик, плут, барышник, перекупщик. | Цыгане, вологодск. рыжие тараканы, прусаки. Цыганить лошадыми, барышничать, менять, покупать и продавать не без плутовства. | Клянчить, канючить, попрошайничать. Это одно цыганство, мошеннический торг; | глумленье, насмешка. | Цыганить кого, передразнивая насмехаться; дурачить или подымать на смех; | цыган, обидный насмешник. Цыганщик, цыганщица, кто пересмекает, цыганит кого.

ВЫЦЫГАНИВАТЬ, выцыганить что, выменять, променять, добыть менюю, плутовски, выбарышничать.

W słowniku BTS odnotowane wyrazy z rdzeniem *цыган-*: *цыгане, цыганёнок, цыганить, цыганка, цыганочка, цыганствовать* itp. nie są już tak pejoratywnie zabarwione. Jedyne przypadki z kwalifikatorami to trzecie znaczenie etnopimiu *цыган* (3. rozg.-sniž. o bродяге, попрошайке (BTS)) i *цыганищина* (неодобр.). O neutralnym, a czasami wręcz pozytywnym stosunku do tej mniejszości mogą świadczyć ilustracje hasłowe odzwierciedlone w BTS: *ловкий, умный цыган; пригласить цыган на свадьбу; смуглая, как цыганка; наряжаться цыганочкой; цыганские песни; цыганская любовь к лошадям* itp. Nie wydaje się jednak, iż tak radykalnie zmienił się obraz Cygana w świadomości Rosjan. Mimo sympatii do cygańskich pieśni i ich obecności w folklorze rosyjskim, stereotyp przedstawiony w słowniku Dala jest wciąż aktualny, co potwierdza język mediów (Бессонов 2003).

Do rozpadu ZSRR najbliższymi sąsiadami państwa radzieckiego były następujące państwa: Norwegia, Finlandia, Polska, Czechosłowacja, Węgry, Rumunia, Turcja, Iran, Afganistan, Chiny, Mongolia i Japonia, obecnie zaś są nimi: Norwegia,

Finlandia, Estonia, Łotwa, Litwa, Polska, Białoruś, Ukraina, Gruzja, Kazachstan, Mongolia, Chiny, Japonia. Po roku 1991 „nowymi” sąsiadami z własnymi organizmami państwowymi stali się więc: Estończycy, Łotysze, Litwini, Białorusini, Ukraińcy i Kazasi. Hasła słownikowe BTS w większości przypadków definiują te etnonimy jednolicie: *казахи* – нация, коренное население Казахстана; представители этой нации, *латыши* – нация, основное население Латвии; представители этой нации, *литовцы* – нация, основное население Литвы; представители этой нации, *украинцы* – нация, основное население Украины; представители этой нации, страны, *эстонцы* – нация, основное население Эстонии; представители этой нации. Tylko etnonim *белорусы* wyróżnia się z tej grupy jako **народ**, *основное население Белоруссии; представители этого народа*.⁴ Nasuwa się pytanie: dlaczego w przypadku tego hasła nie zastosowano analogicznego opisu? Czy zamierzone jest „wyróżnienie” tej narodowości, czy autor potraktował wyraz *народ* jako synonim *нация*? W BTS drugie znaczenie hasła *народ* to „нация, национальность, народность”, co potwierdzałoby to przypuszczenie. Z drugiej jednak strony leksemy te w swojej formie niosą pewne elementy „swojskości” (słowiański *народ*) lub „obcości” (*нация* – z łac. *natio*), a co za tym idzie – także określone konotacje. W derywatach od podstawy *нация*: *нацист*, *нацизм*, *националист*, *национализм* zauważamy już wyraźny odcień pejoratywności. Czy podobne konotacje niesie termin *нация* w określeniu do powyższych etnonimów?

Estończycy, Łotysze i Litwini, nazywani także ogólnym określeniem *прибалты*, to narody historycznie i duchowo obce Rosjanom (obszary nadbałtyckie zostały włączone do Rosji w XVIII w.), stąd też ich wzajemne niezrozumienie i brak sympatii. Według funkcjonujących stereotypów, „прибалт законопослушен, аккуратен и методичен. Он медлителен и немногословен. (...) В сущности единственным его настоящим недостатком, но уж зато таким, который перекрывает все достоинства, является нелюбовь к «нам» [русским – przur. autora]. »Мы«, разумеется сильнее, и прибалту приходится с этим считаться, но все равно мечтает отделиться от СССР и выгнать всех русских” (Клубков 2001: 53). Motyw „нелюби” narodów nadbałtyckich w stosunku do Rosjan systematycznie występuje w literaturze ostatniego dziesięciolecia (Клубков 2001: 53). Podobnie rzecz się ma z Kazachami, którym Rosjanie zarzucają m.in. nacjonalizm i autorytaryzm.⁵

⁴ Należy tu zaznaczyć, iż tylko słownik BTS wprowadza podział na *народы* i *нации*. OSz 2004 traktuje wszystkie te etnonimy jako *народ*.

⁵ Zob. Чернышов 2004.

O ile łatwo jest wytłumaczyć „obcość” Litwinów czy Kazachów i określanie ich mianem *нация*, zastanawiać może zastosowanie tego terminu do narodu wschodniosłowiańskiego, zamieszkującego dzisiejszą Ukrainę. Występowanie w BTS licznych derywatów od etnonimu *украинцы* typu *украинизация*, *украинизировать*, *украинизироваться*, *украиноязычный* może świadczyć jednak o pewnej tendencji Ukrainy nie tylko do odrębności państwowej, ale i kulturowej. Z drugiej strony po rozpadzie ZSRR „ujawnił się” niezbyt pozytywny stosunek Rosjan do Ukraińców, co obserwujemy chociażby w aktywizacji anegdot na ich temat, w których wymiewane są przede wszystkim ich „chłopskie” cechy (Сергеева 2004: 21). Na tym tle jedynie Białorusini wydzielają się jako „swojski” *народ*, przyjaźnie przyjęty jako nowy sąsiad przez społeczeństwo rosyjskie.

Ostatnią grupą, którą warto omówić są leksemy wskazujące na dalszych sąsiadów Rosji, przede wszystkim na kraje Europy Zachodniej, nie tak dawno jeszcze negowane przez państwo radzieckie jako kapitalistyczne czy burżuazyjne. Po „otwarciu” granic w 1991 r. ten stosunek radykalnie się zmienił. Czy zauważamy pewne zmiany również w słownictwie? Etonimy tej grupy występujące w BTS analogicznie do wyżej przytoczonych przykładów ujawniają podział na *народы* i *нации*. Według tej klasyfikacji, np. Amerykanie, Anglicy, Grecy, Gruzini, Bułgarzy, Niemcy to *народ*, natomiast Francuzi, Irlandczycy, Polacy, Hiszpanie, Finowie, Chińczycy, Japończycy to *нация*. Przyczyn takiego podziału – i co za tym idzie – pewnych określonych konotacji u danych etnonimów możemy doszukiwać się w różnych kontekstach ich funkcjonowania. Mogą być one natury historycznej, politycznej, religijnej, psychologicznej itp. Nie będę tu analizować przyczyn zastosowania określeń *народ* lub *нация* dla poszczególnych etnonimów, dla przykładu przytoczę tylko dwa „spojrzenia” Rosjan na inne narody wg książki „Эти странные русские”: „Англичане – такие забавные, с этими их древними традициями и дурацким юмором, который только они сами и понимают. Они, в общем-то, неплохие – все-таки родственники последней царской фамилии и, подобно русским, любят гонять чай [dla przyrównania Anglicy to wg BTS *народ* – przur. autora]. (...) Китайцы помогают развивать торговлю, но в то же время они нелегально заселяют российский Дальний Восток и таким образом меняют национальный состав больших территорий” [Chińczycy zaś wg BTS to *нация* – przur. autora] (Жельвис 2001).

Zainteresowanie Zachodem, a nawet swojego rodzaju wręcz modę na Zachód odnajdujemy w aktywizacji leksemów z następującymi formantami: англо- (*англومان*, *англomanия*, *англومانский*, *англومانство*, *англосаксы*, *англофил*, *англофильство*, *англыязычный* itp.), германо- (*германофил*, *германофильство*, itp.), америк- (*американизированный*, *американизироваться*, *американизм*, *американка* itp.). Oczywiście nie wszyscy podzielają ten entuzjazm, stąd też фикса-

cja takich leksemów, jak: *англофоб, англофобство, германфоб, германфобия, германфобство* itp.

Stosunki między narodami i grupami etnicznymi bardziej niż normatywne słowniki odzwierciedla prasa, radio i telewizja. To właśnie w tym kręgu rodzą się i aktywizują nowe wyrazy, znaczenia, konotacje. Dziennikarze, politycy i osoby publiczne poprzez użycie w swych wypowiedziach tych czy innych nazw, określeń, wyrażeń często demonstrują narodowościowe poglądy, sympatie i antypatie. Taką manifestację możemy odnaleźć nawet w grafice leksemów, np. w różnych formach zapisu toponimów *Беларусь* i *Белоруссия*, *Ашхабад* i *Ашгабат* itp. (Брейтер 1998). Z drugiej strony obserwujemy występowanie eufemizmów, mających na celu „zamaskowanie” czy „złagodzenie” przekazywanych treści. W latach 90. w mediach w miejsce etnonimów, oznaczających przedstawicieli „konfliktowych” regionów Rosji zaczęto używać zwrotów opisowych typu *лицо афганской народности* a nawet *лицо кавказской народности*, choć taka narodowość nie istnieje (Крысин 2000: 396). Podobne zwroty szybko jednak uzyskały negatywne zabarwienie i starano się wyeliminować ich użycie jako nieprawidłowe i nieetyczne (Крысин 2000: 396).

Należy też zwrócić uwagę na żargon młodzieżowy. Współczesna młodzież, nie wychowywana na ideałach radzieckich, otwarta na świat, ucząca się często w gronie obcokrajowców, tworzy własny ich obraz, odzwierciedlony m.in. w słownictwie. W słowniku slangu odnajdziemy dość znaczną liczbę leksemów określających obcokrajowców, np. mieszkańiec Azji to *басмач, урюк, халат, чурка*, Amerykanin – *америкос, стейс, штатник*, Włoch – *аллёрик, аллора, аллорец, аллорик, макарона, макаронина*, mieszkaniec Kaukazu – *уголёк, хачик, чебурек, чернослив*, Fin – *турмалай, финик, чухонец* itp. W związku z żargonizacją języka ogólnego nie jest wykluczone, że niektóre z tych leksemów w przyszłości znajdą się w słownikach normatywnych. Taki proces zauważamy w przypadku wyrazu *урюк*, którego nowe znaczenie potwierdzone już jest w słowniku Sklarewskiej: *разг. (оскорбительно) о представителе национальностей среднеазиатских республик* (Skl.).

Z analizy leksemów wyekscerpowanych ze współczesnych słowników języka rosyjskiego wyłania się dość ciekawy obraz „dyskretnego” (choćby przez określenia *народ* i *нация*) ujawniania się sympatii i antypatii Rosjan do innych narodowości. Zauważalne jest odejście od „oficjalnych” radzieckich wzorców i niekiedy powrót do wcześniejszych stereotypów. Oczywiście nowe zjawiska, obserwowane w słownikach, tylko nieznacznie zmieniają postrzeganie innych narodowości przez Rosjan i raczej nie obrazują rzeczywistych napięć międzyetnicznych ani narodowościowych, wyraźniej zauważalnych w języku mediów. Obecność w słownikach antonimów typu *юдофиль–юдофоб*, określających z jednej strony

pozytywny, a z drugiej negatywny stosunek do tego samego narodu, świadczy o wolności sądów i nienarzucaniu wzorców myślowych, co miało miejsce w epoce radzieckiej. Wzrost świadomości narodowej Rosjan po rozpadzie ZSRR z jednej strony i otwarcie się Rosji na świat, integracja z innymi narodami, jak również uleganie procesowi globalizacji z drugiej strony stawia ten kraj na drodze językowej elastyczności, poszukiwań nowych określeń, odzwierciedlających stosunek do bliższych i dalszych sąsiadów.

Literatura

- Бессонов Н. В., 2003, *Цыгане и преса*. 2, www.philology.ru/liloro/romanes/bessonov5.html.
- Брейтер М. А., 1998, *Киллер или убийца (попытка системного подхода к описанию современной русской лексики)*, „Вестник ЦМО МГУ”, nr 1, www.cie.ru/vestnik/archiv.
- BTS – *Большой толковый словарь русского языка*, 1998, под ред. С. А. Кузнецов, Санкт-Петербург.
- Чернышов Ю. Г., 2004, *О роли этнических стереотипов во взаимоотношениях русских и казахов в Республике Казахстан*, <http://hist.asu.ru/ashpi/aspi/research/2004/stereotype.html>.
- Dal – В. Даль, 1880–1882, *Толковый словарь живого великорусского языка*, Москва.
- Ермакова О. П., 1997, *Тоталитарное и посттоталитарное общество в семантике слов*, [w:] *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Русский язык*, Opole.
- Idee w Rosji. *Leksykon rosyjsko-polsko-angielski*, 2000, pod red. A. Lazari, t. 3, Łódź.
- Клубков П. А., 2001, „Прибалт”: слово и представление, [w:] „Acta Baltica”, Kaunas.
- Крысин Л. П., 2000, *Эвфемизмы в современной русской речи*, [w:] *Русский язык конца XX столетия*, под ред. Е. А. Земской, Москва.
- MAS-2 – *Словарь русского языка, 1981–1984*, под ред. А. П. Евгеньева, Москва.
- Никитина Т. Г., 1998, *Так говорит молодежь. Словарь молодежного сленга*, Санкт-Петербург.
- OSz 2004 – Ожегов С. И. и Шведова Н. Ю., 2004, *Толковый словарь русского языка*, Москва.
- Oz-73 – Ожегов С. И., 1973, *Словарь русского языка*, Москва.
- Pstryga A., 1994, *Nowe słownictwo rosyjskie. Struktura formalna i semantyczna rzeczownika*, Gdańsk.
- Сергеева А. В., 2004, *Русские: стереотипы поведения, традиции, ментальность*, Москва.
- Skl. – *Толковый словарь русского языка конца XX в. Языковые изменения*, 1998, под ред. Г. Н. Складневской, Санкт-Петербург.

- Skl.2 – *Толковый словарь современного русского языка. Языковые изменения конца XX в.*, 2001, под ред. Г. Н. Склярёвской, Москва.
- SP – *Словарь перестройки*, 1992, под ред. В.И. Максимов, Санкт-Петербург.
- TSU – *Толковый словарь русского языка, 1934–1940*, под ред. Д. Н. Ушаков, Москва.
- Жельвис В. И., 2001, *Эти странные русские*, Москва, <http://langust.ru/review/xenorus1.shtml>.

SUMMARY

Anna Rygorowicz

Russians in relation to other nationalities in the light of Russian vocabulary of the end of XX century

The article is an attempt to signal certain changes in linguistic view of Russians on the non-Russians. The analysis of vocabulary registered in the dictionaries of the modern Russian in comparison to lexicographic sources of sovietic epoch and Dal's dictionary shows an interesting picture of the "discreet" manifestation of Russians' sympathies and antipathies (for instance, the designation *народ* and *нация*) and certain semantic extensions (for instance *чукча*).